

פצל ומשול

איך נסללה דרכו של מיזם פצלי השמן שמאיים להפוך את עמק האלה לבאר נפט ענקית: מה הקשר של עוזי לנדאו לתאגיד שקיבל את הרישיון? מה תפקידו של קבלן הקולות אפי איתם בכוח? מדוע מופיע כאן לפתע איש הסתרים של ראש הממשלה נתניהו, נתן אשל? למה השר להגנת הסביבה לשעבר, גלעד ארדן, לא דפק על השולחן? מה קרה לחוקר של משרד החקלאות שניסה להתדיע? ושאלת השאלות - האם עדיין אפשר לעצור את הרכבת הזאת? תחקיר

אבנר הופשטיין
צילום: תומר אפלבאום

אם הרשויות לא יתעשתו, אם הציבור לא יתעורר ויפעל, התאגיד ינצח. עמק האלה, אחד האזורים היפים בישראל, יהפוך למיזם ענקי להפקת נפט מפצלי שמן. במקרה כזה עלולים נופיו הירוקים לגווע, אדמתו ומי התהום שלו עלולים להזדהם במתכות כבדות, והאוויר הנקי שלו יהפוך לזיכרון רחוק. כ-7,000 תושבים יאבדו את חלקת האלוהים הקטנה שלהם, וכמה בעלי הון בישראל ובארצות הברית יהיו עשירים עוד יותר.

המהלך הזה כבר יצא לדרך, בלי שנייה לתושבי האזור אפילו הוכות הבסיסית שפיע על הליך האישור של אחת ההחלטות האקולוגיות הרמטיות ואולי בעלות טנציאל הריסני בתולדות ישראל. באופן תיע, זה קרה בליווי שתיקתו הרועמת של ד"ר להגנת הסביבה לשעבר, גלעד ארדן. כמעט כל הרשויות בישראל כחרו לפשר לתאגיד IEI, שעומד מאחורי פרויקט הצללים, לשעוט קדימה בלי מעצורים. אנשי מקצוע שהעזו להתנגד הושטקו או מצאו עצמם תחת מתקפה דורסנית ומאיימת. כששייביר לשתף פעולה הוזה הצדה. הטענות בחקיר אינן רק כלפי תאגיד IEI, שעושה כשביכולתו על מנת לממש את הפרויקט האפתני הזה ולא כוחל בלחצים פוליטיים, אלא גם, אולי בעיקר, כלפי רשויות המדינה שאמורות לייצג את הציבור הרחב ולהגן עליו. כפי שנטען כאן, הן אלו שמתבלבלות ושכחות בשם מי הן פועלות.

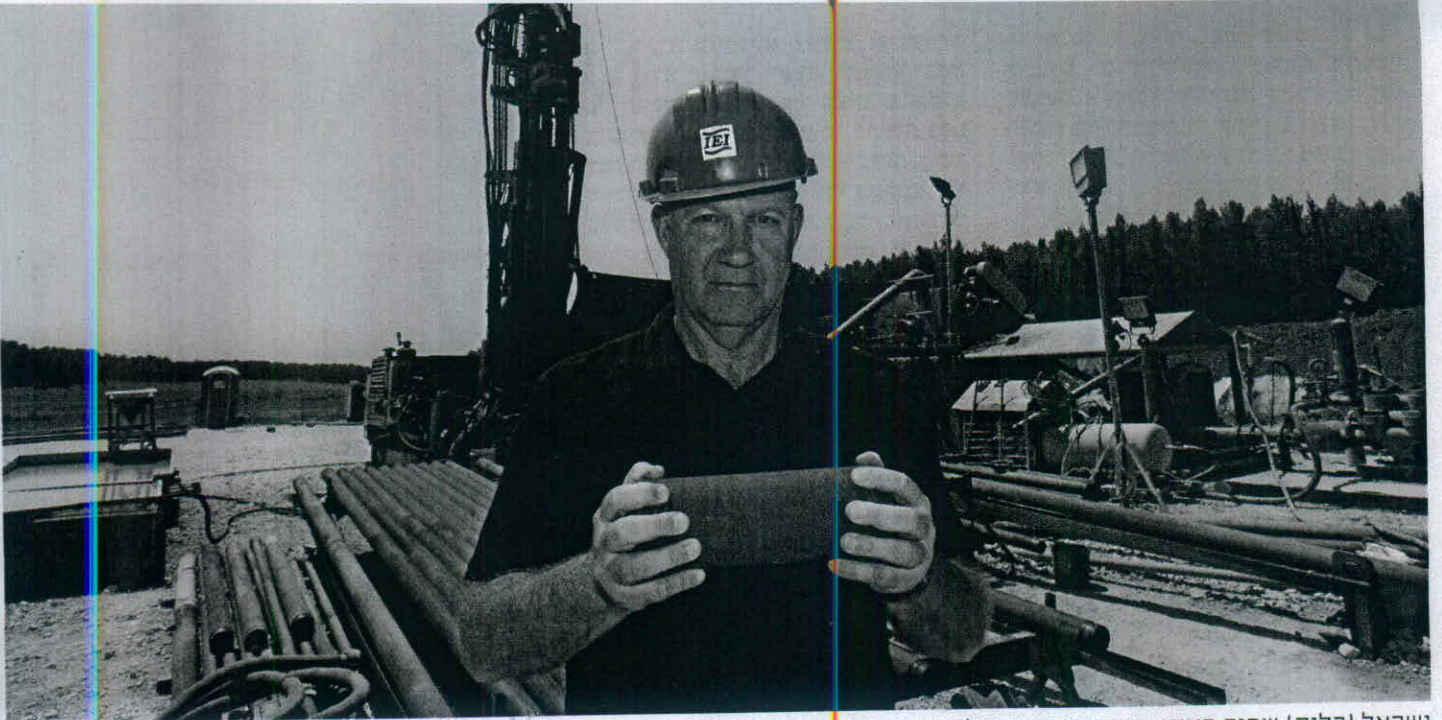
הוא מלחמת העולם השנייה שום מדינה בלם - למעט שוודיה, לפרק זמן קצר - לא הפיקה נפט מפצלי שמן באופן מסחרי במטרה שמתכוונים עכשיו להתחיל בה ביישום. השיטה, שנקראת מיצוי בתת-הקרקע (In Situ Conversion Process-ISP), מהססת על חימום פצלי השמן, שהם סליץ עם ריכוז נפט גבוה, לטמפרטורה של 300-350 מעלות צלסיוס במשך שני תי"שלוש לפחות, בעודם טמונים במקומם במזקי האדמה. בתהליך נקדחות בארות חיי מוט לתוך שכבת פצלי השמן השוכנת בעור מקטל כ-300 מטר, וכן בארות הפקה בקוטר אינ"ם אחדים הממוקמות במרכז בארות החימום. בארות החימום מחממות בהדרגה - באמצעות החדרת גופי חימום דרך קידוחים - את שכבת פצלי השמן הנמצאת מתחת לפני השטח. החום ממיר את החומר האורגני המצוי בשכבת הסלע (קרוגן) לגז ולדלקים איכותיים, אשר אותם אפשר לשאוב לפני הקרוע בטכניקות מקובלות. לטענת מצדדי השיטה, למטה אמנם מחממים את הסלעים, אבל על פני האדמה נמשכים החיים כסדרם. כסדרם? לא בטוח. החשש הוא שהחימום הממשך של הסלעים בעומק מאות מטרים מתחת לפני הקרקע יביא לזיהום בלתי הפיך של מי התהום שמתחתם. אל פני השטח עלולים להתחרר גזים רעילים. כדי לחמם

את שכבות הפצלים בעומק האדמה יש גם להפקיע שטחים ולהשקיע כמויות אנרגיה עצומות - השקעה הרושת בתורה הקמת תחנות כוח ומייצרת זיהום רב. גם ההיתכנות הכלכלית של השיטה היא עדיין בגדר נעלם: דו"ח מרצמבר 2012, שפירסם כלכלן מטעמה של עמותת "אדם טבע ודין", מעלה טפקות כבדים באשר לכדאיות של המיזם העצום הזה ולאפשרות ליישמו בעתיד הנראה לעין. בין השאר הוא גורס כי הפרויקט כולל סיכונים סביבתיים שעלות הטיפול בהם עשויה להגיע למאות מיליוני שקלים.

לאיש, במילים אחרות, אין מושג מה יהיו ההשלכות של השימוש בטכנולוגיות הללו. 7,000 תושבי האזור יהיו, בעידודה הנלהב של ממשלת ישראל, שפני הניסיונות. לפני הצלילה לפרטי התחקיר חשוב לציין גם, שהוא נערך במשך תקופה ארוכה, ובחלקו הגדול עוד לפני הרכבת הממשלה החדשה. עם זאת, במשרד להגנת הסביבה רבקים בעמדתם הקודמת לפי תגובתם הערכנית ביותר. ובמי שרד האנרגיה - שהוא כרגע השחקן המכריע במגרש זה - מרגישים אמנם כי שר האנרגיה והמים, סילבן שלום, טרם גיבש עמדה בסוגיית פצלי השמן, אבל מאצירת הילטון לאנרגיה שהתקיימה השבוע שלום דווקא שיבת את המיזם והוכיח אותו כאחד הגורמים שיכולים לפתח ולקדם את הפירפריה.

ממשל אובמה עצר

לישראל הגיעה טכנולוגיית הפקת פצלי השמן בתת-הקרקע רק לאחר שהניסויים בה הוגבלו מאוד בארצות הברית. את הכשר רה הביא מרען אמריקאי יהודי בשם הרולד ויניגר, הנחשב למספר אחת בעולם בתחום. ויניגר הגיע לישראל ב-2008 מקולורדו, שם ערך ניסויים בשיטה בשביל תאגיד הנפט הענקי "של". באותה שנה, מיד עם בחירת הנשיא ברק אובמה, עוכבו רישיונות המחקר והפיתוח שחולקו בנדיבות ל"של" בתקופת ממשל בוש. דו"ח רשמי של המשרד לאחרייות ממשלתית (Government Accountability Office) הוהיר, לאחר שציין שיש חשש ל"פגיעה באיכות האוויר בטווח הקצר, ולזיהום אוויר לטווח ארוך", כי "חימום הקרקע לצורך שחרור הפצלים מן הסלע ישנה את מי התהום לצמיחות... המים יבושלו בתהליך החימום". הר"ח גם מצביע על השלכות סוציאקונומיות שליליות של המיזם על האזור, על פגיעה בקרקע החקלאית, על הפרה של האיוון בעולם החי והצור מח ועל מחסור במחקר מקיף בנוגע להשפעות הטכנולוגיה על האזור ועל האוכלוסייה. מחי ברי הר"ח גם מטילים ספק בהיתכנות הכלכלית של השיטה לעת הזאת (הר"ח המלא זמין בכתובת <http://tinyurl.com/ckhu32t>). גם מדינות אחרות כמו צרפת, דרום אפריקה ושוודיה - כאמור, המדינה היחידה שבה

ישראל (רליק) שפיר באתר קידוח הניסיון של החברה. "אנחנו חברה שבאה להציל את מדינת ישראל" צילום: מוטי מילרוד

סעיף 47

בישראל התקבלה החכמה על שטיח אדום. במשרד התשתיות בכלל פנו אלינו וממש ביקשו שנבדוק, מתפאר מוסה גבאי, אחד השותפים. ואכן, ביולי 2008 קיבלה IBI ממשרד האנרגיה והמים רישיון לבצע קדיחות ניסיון ופיתוח בשטח ענק של 238,000 דונם באזור.

אבל בדרך אל הרישיון נשכח דבר אחד קטן: בעמק האלה, חוץ מפצלים, חיים גם אלפי אנשים (1,400 בתי אב). נשכחו גם מי התהום שתחתיו – אקוויפר החר, המספק כ-30% מאספקת המים ביישראל. עמק האלה הוא אחד הפרוודורים הרצופים האחרונים של טבע וחקלאות בישראל. הוא גם נחשב לאחד מאתרי התיירות היפים בארץ, וכולל אתרים היסטוריים ייחודיים. כל אלה עלולים להיפגע אם המיזם השאפתני ייצא לפועל.

את הרישיון הפוטנציאלי להפקת נפט מפצלי עמק האלה קיבל תאגיד IBI בלי שום הליך תכנוני מסודר, תוך דילוג על כל ההתנגדויות וכל הרישיונות המקצועיים. איך? באמצעות סעיף 47 בחוק הנפט שחורק ב-1952, הקובע כי לצורך חיפוש נפט יכול השר הממונה (שר האנרגיה והמים היום או בזמנו שר התשתיות הלאומיות) לעקוף הליכי תכנון רגילים, שכר ללים רישיון ממושכים בוועדות תכנון ובנייה שבהם מובא בחשבון קולם של כל הגורמים הרלוונטיים, כולל משרד החקלאות והמשרד להגנת הסביבה. במקום זאת השר או, בנימין בן-אליעזר, השתמש בסמכותו כדי לזרז את הליכי קבלת האישורים, או במילות החוק: "לא-שר שטייה מחוק התכנון והבנייה".

אלא שכאן טמון מלכוד מסוכן: לפי חוק הנפט, לאחר שתוכנה ההיתכנות הכלכלית של הפצלה, פצלי השמן במסגרת הפיילוט, יוכל התאגיד להכריז אוטומטית על "תגלית", הכרזה דומה לזו שמקובלת בחיפוש נפט "רגילים". על פניו, לאחר ההכרזה הזאת המדינה תהיה חייבת לאשר לתאגיד הפקה מסחרית. חוק הנפט קובע כי חברה שהכריזה על תגלית תהיה מחויבת להפקה מסחרית. מכיוון שבמקרה של הפקת פצלי השמן, בניגוד לחיפוש נפט רגילים, אין שאלה בדבר עצם קיומם של מרבצי

"הפוליטיקאים הגיעו גלים, גלים", מתאר את שאירע בלשכתו משה דדון, ראש המועצה האזורית מטה יהודה. "אחר כך הגיע הטייס. אמרו לי שהוא השתתף בהתקפה על עיראק. אמרתי לו, 'אין לי בעיה איתך באוויר אבל אולי בקרקע אתה לא טוב?'"

ישראל מהלחץ של הנפט הערבי", כפי שהגדיר זאת באוניברסיטת רליק שפיר, מנכ"ל IBI. ג'ונאס גם תרם בפ"י יימריז קודמים של 38,664 שקל לראש הממשלה בנימין נתניהו ו-5,000 דולר לשר האנרגיה והמים לשעבר, וכיום שר התיירות, עוזי לנדאו.

"ג'וני אנרג'י", כבעלותו של ג'ונאס, היא החברה האם של IBI. נשיא ג'וני הוא שר התשתיות הלאומיות (שמו הקודם של משרד האנרגיה והמים) לשעבר, תת אלוף (מיל') אפי איתם, היום קבלן קולות גדול בליכוד הנחשב למקורבו של ראש הממשלה.

IEI גייסה מימון מאישים בינלאומיים ידועים כמו סגן נשיא ארצות הברית לשעבר דיק צ'ייני, שהסתבך בעבר בפרשת שוחד בניגריה במטרה לקדם חוזים להפקת גז טבעי נזיל, וגם עמד בראש חברת האליטרון שהואשמה בהונאת הממשל ונקנסה במיליוני דולרים, איל התקשורת רופרט מרדוק, שהסתבך גם הוא בשנה שעברה בפרשיית האזנות סתר בבריטניה, הלורד יעקב רוטשילד ומייקל שטיינהרדט, פילנתרופ יהודי והמייסד של פרויקט תגלית. כולם מיהרו להשקיע במיזם השאפתני שאמור להפוך את עמק האלה לבאר נפט ענקית שתספק על פי הערכות התאגיד כ-300,000 חביות נפט ביום, כמות גדולה יותר מהצריכה הע"צמית של ישראל כיום העומדת על 220,000 בלבד. על סמך הנתונים האלה מבטיחים ב-IEI אתה "עצמאות אנרגטית" לישראל, בתנאי שיגיעו להפקה מלאה כמובן.

הופק לפרק זמן קצר נפט מפצלי שמן אחרי מלחמת העולם השנייה – החליטו לעכב פיתוחים הקשורים לפצלי שמן. אבל את מה שמונע ממשל אובמה בארצות הברית מנסים לעשות עכשיו בישראל.

לדברי מוסה גבאי, מייסדי תאגיד IBI (Israel Energy Initiatives) העומד מאחורי מיזם הפצלים, "לא נכון שמקשים עלינו באמריקה. הטענה שאנחנו מתאבדים עכשיו על ישראל מחוסר ברירה היא כשיפה מקצועית חארטה בארטה". אבל בחברת של עצמה לא הסתירו את תחושת המרירות על ממשל אובמה בעקבות הגבלת הניסויים בקולורדו, ובעודת קונגרס הסבירו כי "כדי להבטיח מקור אנרגיה חדש וארוך טווח לארצות הברית, אנו זקוקים למשטר רגולטורי שמעודד את הגרלת הייצור".

כמו של, וכמו נובל אנרג'י, השותפה בין השאר במאגרי תמר ולווייתן, שהעלתה בימים אלה קמפיין על העצמאות האנרגטית שיאפשר הגו המופק במימי ישראל, גם IBI פורטת על הנמים הפטריוטיים הללו כשהיא מגייסת משקיעים ובעלי שררה לצד זה. אבל אף שהיא משתמשת באותה סיסמה עצמה, סוגיית העצמאות האנרגטית של ישראל לא נידונה כלל במסגרת מתן הפיילוט ל-IEI. למעשה, לא נעשה שום דיון רציני בתוכנית האב האנרגטית של ישראל ובהשתלבות (תיאורטית או מעשית) של פרויקט פצלי השמן בתוכה.

החיפוש אחר "משטר רגולטורי" נוח יותר הביא את של מקולורדו לירדן. את הרולד וינגר הוא הביא לישראל, למרבץ הפצלים העצום הטמון מתחת עמק האלה. לפי וינגר וחברת IBI, מרבץ פצלי השמן באגן השפלה יספיק ל-150 מיליארד חביות נפט, ששווים ל-60% מעתודות הנפט של סעודיה. מתוך הכמות הזאת, 40 מיליארד חביות נפט נמצאות באזור הרייזיון שקיבלה חברת IBI.

כך או כך, בעוד שמדיניות ברחבי העולם הסתייגה מהשיטה או הקפאו ניסויים להפקת פצלי שמן, בישראל התארגנו המשקיעים במהירות. וינגר גייס כמה שותפים, ובראשם את הווארד ג'ונאס, הבעלים של תאגיד התקשורת האמריקאי IDT. ג'ונאס הוא איש עסקים יהודי אמריקאי עם "שיגעון להציל את מדינת

הפצלים, והפיילוט נועד לבדוק בעיקר את הכדאיות הכלכלית לתאגיד עצמו, הגדרת הפיילוט כ"חיפוש נפט" במסגרת חוק הנפט מקנה למעשה לתאגיד זכות בלעדית לקבלת חזקה על הקרקע לצורך הפיקה מסחרית. גם אם ועדות התכנון שידונו בפרויקט אחרי השלמת שלב הפיילוט יתרשמו שהוא מסוכן לסביבה, יהיה קשה מאוד להחזיר את הגלגל לאחור. במקרה כזה תוכל החברה שרשיונה נשלל לפנות לבית המשפט ולטעון כי החלטת ועדות התכנון היא הפרת התחייבות חוקית מצד המדינה.

וינשטיין התמהמה

כאמור, הכתובת הראשונה של התאגיד היתה מש"ר האנרגיה והמים, המעניק את הרישיונות לחיפוש נפט. שר האנרגיה והמים היוצא עוזי לנדאו, שנכנס לתפקידו ב-2009 - אחרי שקודמו בתפקיד, בנימין בן-דאליעו, העניק ל-IEI את הרישיון לפיילוט - מצא עצמו בחשש לניגוד עניינים: כפריימריז של ישראל ביתנו ב-2005 העניק הווארד ג'ונאס, מבעלי התא-

גיד, תרומה בגובה 5,000 דולר ללנדאו. ב-2011 פנה לנדאו לוועדה למתן היתרים במשרד מבקר המדינה, וביקש היתר להמשיך לעסוק בנושא. הוועדה גילגלה את הסוגיה לפתחו של היועץ המשפטי לממשלה, עו"ד יהודה וינשטיין, שעייב את תשובתו במשך שנה וחצי. בינתיים לנדאו ממשיך לבטא בגלוי את תמיכתו בפרויקט. חמור מכך, במהלך שני במחלוקת קת חתם לנדאו באפריל 2012 על תקנות מעורבות שמאשררות את ההכללה של מיום פצלי השמן תחת חוק הנפט. התקנות נוסחו כמענה לכיקורת של אר"גוני הסביבה על החלת חוק הנפט המיושן מ-1952 על פצלי השמן והן מבטיחות שהמיום יהיה פטור מהליכי התכנון המקובלים.

בתגובה לשאלות בעניין נמסר ממשרד האנרגיה והמים: "עמדת המדינה, הרוחה את הטענות בדבר ניגוד עניינים, הובהרה במסגרת התגובה שהוגשה על ידי המדינה לעתירה לבג"ץ שהגיש ארגון אדם טבע ודין נגד פרויקט הפצלים". אלא שבתשובה לאותו בג"ץ דווקא אישרה המדינה כי "בשל החשש מפני מראית עין של חשש לניגוד עניינים", על לנדאו "להימנע מלעסוק בהפקת נפט מפצלי שמן". ואיך הוסברה חתימתו על תקנות הנפט הח-

דשות? "מרובר בתקנות כלליות", אמרת המדינה, ולכן "לא נפל פגם בחתימת השר". אבל לרברי ראשי IEI, לנדאו לא דוחף את הפיקט באופן עצמאי, אלא בהוראה מגבוה. "ראש הממשלה הנתה את לנדאו לקדם את הנושא. אנחנו יודעים את זה", מתפאר ישראל (רליק) שפיר, מנכ"ל IEI.

איך אתם יודעים?

"זו שאלה טובה. היא תישאר ללא תשובה. תשאיר לנו את הצד הפוליטי. זה לא חלק מהתחזוקה שלך".

מלוכדים מאחורי התוכנית

ההתבטאות של שפיר אינה חריפנית. רליק שפיר, אפי איתם ושותפיהם מבהירים בנאוה לכל תומך, מתנגד או פקיד העומד בדרכם, שהם נהנים מגיבויו המלא של ראש הממשלה. נתניהו עצמו, שני מצא כזכור בניגוד עניינים לכאורה בעקבות התרומה שקיבל מאחד מבעלי IEI, הקפיד לא להתבטא בעבר בפומבי בנושא הפצלים. עם זאת, השבוע נמסר ממשרדו בתגובה לשאלה אם יש אמת ברברי שפיר בדבר תמיכתו בפרויקט, כי "ראש הממשלה מדגיש בכל הורמות את הפוטנציאל הגדול שיש למדינת-

תגובת IEI - 16 שאלות, ותשובות החברה

על ידי בג"ץ, אשר נתן אור ירוק להמשך קידום הפרויקט במישור התכנוני.

7. בארצות הברית מתקיים ויכוח ציבורי, וני ערכים מחקר רבים, אודות טכנולוגיות "איך סיטיו" ותוצאותיה הפוטנציאליות. מדוע לא להמתין לתוצאות המחקרים הללו לפני שמתקדמים עם הפרויקט? כמו בארצות הברית, חשוב שיתקיים דיון ציבורי בנושא. גם בארצות הברית הצורך בדיון כזה לא מנע את קיום הפיילוט. נהפוך הוא, הרשויות בארצות הברית קבעו מפרשות שהפיילוט נחוצים כדי לבסס את הדיון הציבורי על מידע רלוונטי. כדי לקיים דיון רלי וונטי בישראל, צריך לבצע פיילוט מדעי בנתונים הגיאולוגיים המתאימים לישראל.

8. על פי דו"ח משוודיה, באזורים שבהם התבצעה ברייה "אינסיטיו" עדיין נותרו הומרים רעילים ומזיקים בקרקע, והשטח עוד לא השתקם, למרות שחלפו עשרות שנים מאז הברייה. מסקנות הדו"ח משוודיה תומכות בכך שלא קיים סיכון לזיהום בישראל! ההפקה המסחרית של מיליון חביות נפט בשוודיה מלמדת ששכבת הגנה של 20 מטר בין פצלי השמן לאקוויפר, הספיקה כדי למנוע כל זיהום. עומק שכבת פצלי השמן בשוודיה היה כ-20 מטר מתחת לפני השטח ומעליהם לא היתה שכבה אוטמת. בשפלת יהודה יש לפחות 150 מטר סלע אטום ומבודד מעל ומתחת שכבת פצלי השמן.

9. במשרד להגנת הסביבה נשמעו טענות על לחצים כבדים שהופעלו עליהם מצד במירי IEI, בפגישות ובשיחות. בין השאר נאמר להם על ידי נציגיהם כי "הם יזמנו לפגישות עם אנשים מעליהם שיקבעו את עמדתם בשלב". החברה עומדת בקשר הדוק ומקדמת שיתוף פעולה עם המשרד להגנת הסביבה. החברה קיימה עשרות פגישות, ימי עיון וסמינרים משותפים, הכינה והשיבה על מאות שאלות שהופנו אליה מהמשרד ופועלת למימוש הנחיותיו.

האזורים וועדי היישובים, ובהתימתם על אישורים שבהם תוארו מטרות הקידוחים. מאפייני הקידוח ומטרתו וכל הפעולות הכרוכות בניצועו הובהרו בפירוט ובכתב לכל הגורמים הנוגעים בדבר כולל נציגי התושבים. אגב, מאפייני קידוחי הסקר והים לאלו שבקידוחי מים.

3. האם הוצעו לתושבי האזור תפקידים בכירים בחברה בניסיון "לקנות" את תמיכתם, או לחלף מין להשתיקם באמצעות ג'ובים? מעולם לא הוצעו "ג'ובים" ולא היה כל ניסיון להשתיק אף אחד.

4. האם טענתם באוזני ראש המועצה האזורית משה דרון, ובפני גורמים נוספים, כי פרויקט פצלי השמן יהיה "פרויקט ירוק"? להערכתכם, מה היקף הפגיעה הסביבתית, אם בכלל, שתהיה לזו פרויקט כזה אינו ירוק על אף שהנו בעל חתימה סביבתית קטנה. מן הסתם הוא גם לא הוצג ככזה. להערכת מומחים, אפילו אלו שנשכרו על ידי ראש המועצה האזורית, חברת צנובר, לפיילוט תהיה השפעה מינורית על הסביבה. גם נציג החברה לה"גנת הטבע ציין כי "לול תעשיית של פטמים על פניו יכול להיות הרבה יותר גרוע לנוף ולסביבה מאשר פיילוט שיעוף מהשטח ולא נודע כי היה בו".

5. מהי תגובתכם לטענות הנשמעות בא"רץ ובהו"ל על סכנות לזיהום מן התהום, פליטת גזים רעילים, פגיעה באופי האזור, בחי ובצומח, בעקבות הברייה התתיקנית של פצלי השמן? המחקר הידע המדעי מפריכים טענות אלו. מטרת הפיילוט כפי שהיא מוגדרת ברישיון היא מתן הוכחה ותיקוף באופן יסודי ומעמיק באמצעות תוכנית מחקר וניסוח. זוהי מטרת ההנחיות הסביבתיות שקיבלנו לאחריה ואותן אנו מתכוונים למלא בהקפדה.

6. האירגונים הריוקים טוענים נגדכם ונגד המדינה שברגע שהפיילוט יצליח ותוכרו תגלית לא תחויבו יותר בהליכי התכנון המקובלים ולמעשה אי אפשר יהיה לעצור את הפרויקט מטעמים סביבתיים. מהי תגובתכם? טענה זו אינה נכונה, למעשה החוק קובע את ההפך הגמור! הטענה הועלתה בשתי עתירות שונות אשר נדחו שתייהן

● ישראל משועת לעצמאות אנרגטית אשר תביא לצמצום הסיכונים הכרוכים בייבוא נפט זה, ותתרום לשגשוג כלכלי. פצלי השמן הם אוצר טבע שישיראל התברכה בו. מדינת ישראל, במסגרת דיון בבג"ץ, קבעה מפורשות כי "קיים אינטרס לאומי חיוני מובהק בפיתוח אפשרות להפיק נפט ממשאב פצלי השמן בישראל". אישים רבים הביעו תמיכה בעמדה זו, למשל בני בגין ויוג'ין קנרל. רק לאחרונה התבטא בכיר באוצר: "מדובר בחלום שאם יתגשם מהפכת הגז תהיה קטנה לירד".

טכנולוגיית ההפקה בה מבקשת IEI לעשות שימוש עשויה לאפשר את פיתוח מאגר פצלי השמן, המכיל פוטנציאל של עשרות מיליארדי חביות נפט כחול'לבן, באופן בטוח אחראי ונקי, ובחתימה סביבתית מועדית. כמובן שאין מהפכה ללא חששות. כל שימוש בטכנולוגיה חדשה מעורר סימני שאלה ומהייב והירות רבה בטרם הכנסתה לשימוש. חברת IEI מתייחסת ברצינות לחששות ולתהיות, ומאמינה כי הדרך להסירם הנה באמצעות דיון ציבורי ענייני ומקצועי המבוסס על עובדות. החברה מתחייבת לפעול עקב בצד אגודל לקידום ההפקה הניסיונית, תוך שיתוף הציבור ובכפוף להנחיות הרשויות המוסמכות.

להלן תגובתנו לשאלות שהופנו אלינו:

1. האם יש מדינה בעולם שבה מבוצעת היום באופן מסחרי בריית פצלי שמן בשיטת In Situ (מיצוי בתת-הקרקע)? יש כריית פצלי שמן במדינות רבים בעולם, אבל שיטת "אינסיטיו" אינה כרוכה בכרייה כלל, ופותחה כדי להימנע מהנוזקים הכרוכים בכרייה. מסיבה זו השיטה מאפשרת הפיקה נפט תוך מזעור משמעותי ביותר של ההשפעה הסביבתית יחסית לכריית פצלי שמן.

2. כשהתחלתם בקידוחי ניסיון בעמק האלה נאמר לתושבים ששאלו במה מדובר, שמדובר בקידוחי מים. מדוע? לא נאמר שמדובר בקידוחי מים? קידוחי הסקר (ולא קידוחי ניסיון) נערכו במרחב שפלת יהודה (ולא בעמק האלה) בוצעו באישור ועדות התכנון והבנייה ובתיאום מלא מול המועצה

גורם ממשלתי המעורב בדיונים: "הפיילוט הוא באמת לא העניין, אבל צריך לעצור אותו כי אחריו יהיה קשה לעצור את הפרויקט. ברגע שהם יוכיחו כדאיות כלכלית - הוא יוגדר אוטומטית כ'תגלית' ושטח עצום בשפלת יהודה עד לכיש יהיה פתוח בפניהם. לכן המאבק הוא עכשיו"

ישראל בתחום האנרגיה והוא תומך בפיתוח מקורות אנרגיה ובהגדרת עתודות הגז ותגליות הנפט במדינה. משרד ראש הממשלה העביר את הטיפול בנושא פצלי השמן בעמק האלה למשרדים אשר להם הירע המקצועי הנדרש כדי להכריע בסוגיות מקצועיות אלה. גם יוג'ין קנדל, יו"ר המועצה הלאומית לכלי כלה במשרד ראש הממשלה, מקדם באופן נלהב וגלוי את הפרויקט.

אפי איתם, יו"ר ג'יני אנרג'י, החברה האם של IEI ואחר מקבלני הקולות הגדולים בליכוד, הוא האיש שאמור לקדם את הפרויקט מול המערכת הפוליטית. "כיו"ר הוא אחראי בין היתר על מערכת הקשרים עם הגורמים החיצוניים", מגדיר המנכ"ל רליק שפיר את תפקידו של איתם. "אם הוא קבלן קולות מה זה משנה? אני, אגב, הייתי מעדיף שלא היינו צריכים... יש משרדי ממשלה שצריכים לוודא שהפעולות נעשות כמו שצריך. אם זה היה קורה, לא היינו צריכים את כל האופרציה הזאת של ליצור תובנה בקרב מקבלי ההחלטות".

איתם עצמו מעיד שכל הממשלה (התחקיר נערך לפני השבעת הממשלה הנוכחית) מאחוריו, "מראש הממשלה, דרך שר האנרגיה והמים, שר האוצר, שר הפנים, השר להגנת הסביבה - כולם מאוחדים סביב הצורך החיוני לקיים את הפיילוט ולהוכיח את הטי כנולוגיה. בזה אין מחלוקת. ברגע שהמדינה תיווכח שהטכנולוגיה עובדת והמאגרים קיימים, אין ספק שהצורך בעצמאות אנרגטית יקבל את התוקף".

החיבור בין איתם לנתניהו הולך חמש שנים אחרי רה לפחות. ב-2008 פרש איתם מההתמודדות לכנסת במסגרת מפלגת אח", אבל הותיר בידי הליכוד את כספי מימון המפלגות שלו. לליכוד היו אז רק 12 מנדרים וחובות כבדים, והכסף הזה היה נחוץ לנתניהו כאוויר לנשימה.

מאז התהדרו הקשרים. לפני שנתיים הריץ נתן אשל, ראש לשכת נתניהו באותה עת, את איתם לתפקיד יו"ר חברת החשמל. מקורב לשר האוצר, אובל שטייניץ, אישר כי אשל קידם "באופן מסיבי" את מור עמדותו של איתם לתפקיד, אך שטייניץ התנגד לכך, בעיקר מפני שחשש שבגלל קרבתו של איתם לליכוד המיניו ייתקע בוועדות זמן רב, ובסוף לא ייצא לפועל. המיניו לא יצא לפועל משום שבלשכת שר האוצר חששו שאיתם מוזהה מדי מפלגתית. רק לפני כשנה העלו בלשכת נתניהו את שמו של איתם לתפקיד חדש - המועמד להחליף את ניר ברקת בעיריית ירושלים. אבל בינתיים איתם הוא יו"ר ג'יני, ואילו אשל, שנאלץ לעזוב את לשכת ראש הממשלה בשל תלור נה על הטרדת עובדת, עדיין נחשב איש סודו הקרוב ביותר של נתניהו. מתברר כי הוא גם מייצע (או ייעץ) לאיתם בפרויקט פצלי השמן.

בתשובה לשאלה "למה גייסתם את נתן אשל?"

ענה אפי איתם: "לא גייסנו אותו. נתן אשל הוא חבר שלי. הוא לא עובד של IEI או של ג'יני. לא מת' קיימים שום יחסי עובד-מעביד בינינו. מדי פעם אנחנו מתייעצים איתו, אבל לא 'גייסנו' אותו".

תגובתו של רליק שפיר לאותו עניין היתה: "זה שאיתם מתייעץ עם נתן אשל זה עניין שלו. אני שמח שמצאת את זה. אני לא מתייעץ איתו. הוא (איתם) יכול להתייעץ עם כל העולם ואשתו".

אתה יודע אם הוא מתייעץ איתו בשבר? "הוא מתייעץ איתו. אם אתה יודע, כנראה גם אני".

הוא מתייעץ איתו בשבר?

"לא יודע. למה זה מעניין?"

וגרסת אשל היא: "אני לא מייצע לפרויקט".

אבל יו"ר החברה אמר שאתה מייצע לו.

"היתה שאלה. אבל לא, אני לא מעורב".

הוא לא מתייעץ כך בעניין? "לא".

כשנשאלה IEI מתי ולאיוה צורך נשכר אשל, וכמה כסף קיבל, התקבלה ממנה התגובה הבאה: "חברת IEI עובדת עם עשרות קבלני משנה בתחומים שונים. החי ברה שומרת על חיסיון מידע הקשור לעובדים או לחי ברות עמם היא עוסקת. במסמכי החברה המפורסמים ברשת ניתן לראות את שמות יועצים האחראים על נושאים שונים שיש להם חשיבות מקצועית וציבורית. חשוב לנו לשמור על פרטיותם של אלו שאנו פונים אליהם או אלו שפנו אלינו".

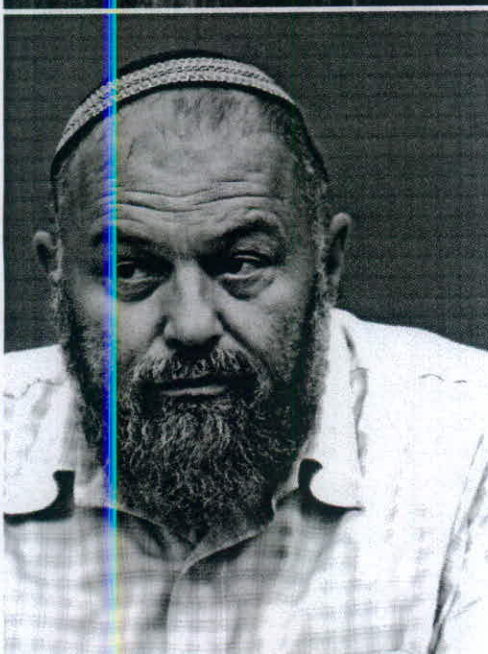
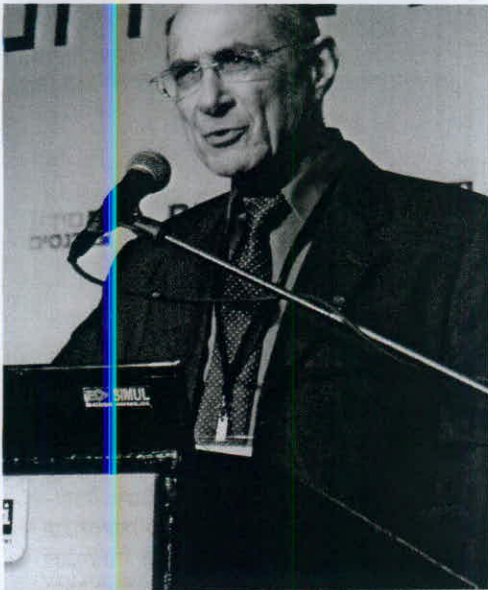
אנשים עם קסדות

לעומת הביטחון שמפגינים היום אנשי IEI במי סדרונות הפוליטיים מעניין לראות את התנהלותו המחתרנית של התאגיד בשטח, שכוללת הסתרות ושקרים. במשך כמעט שנתיים השתאו תושבי האזור למראה האנשים עם הקסדות על הראש שצצו להם לפתע, פעם פה, פעם שם, וקדחו חורים באדמה. כששאלו כמה מדובר, קיבלו לא פעם את התשובה המרגיעה והשקרית כי "מדובר בקידוחי מים".

רק ב-2010, כמעט באקראי, גילה רוכב אופניים מהמושב אדרת שלא מדובר בקידוחי מים אלא בנפט. הוא סיפר על כך לר"ד אורית סקוטלסקי, אקולר גית תושבת גבעת ישעיהו, והיא פנתה מיד למשרד להגנת הסביבה. אלא שגם שם לא ידעו דבר. כשפי נתה סקוטלסקי ישירות לגורם ב-IEI וביקשה חומר קריאה, היה לו רעיון יותר טוב. "תראי, הוא אמר לי", מספרת סקוטלסקי. "'אני מבין שאת מודא' גת, בואי תהיי המפקחת הסביבתית שלנו. תצטרפי אלינו. הייתי בהלם. האיש לא מכיר אותי, מה, הוא כבר קונה אותי?"

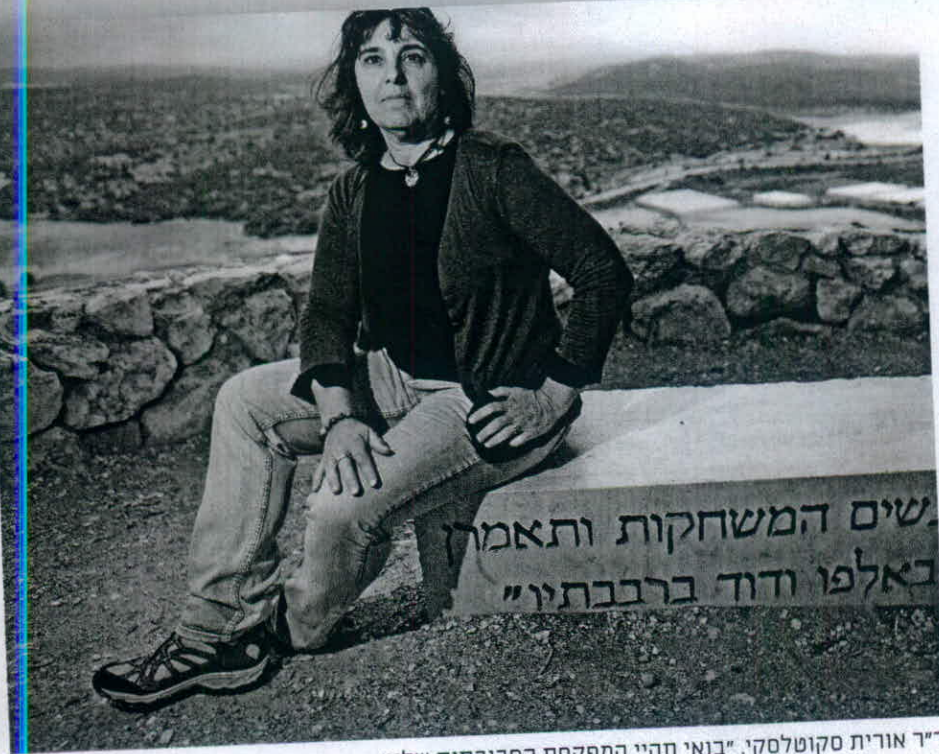
מ-IEI נמסר בתגובה: "לא היתה כל פנייה של חברת IEI לאורית סקוטלסקי מעבר לפגישות שבהן הועבר לה מידע. לא ידוע לנו על קשר כלשהו של אותו גורם בחברה עם הגברת סקוטלסקי. גברת סקוטלסקי אינה מהנדרת איכות סביבה ולכן אינה בעלת הכשרה מתאימה לעבוד בחברת IEI. לפיכך, הטענה מגוחכת".

אבל IEI הציעה משרה גם לתושב אחר באזור, מר' רכי כהן (קרמון), שהיה ראש מינהל תכנון במשרד החקלאות. כהן עמד בפיתוי וסירב. "לניסוי כזה צריך לצאת אך ורק בהסכמת התושבים", הוא מסביר את התנגדותו למיזם הפצלים. "כאן לא רק שהם לא הס' כימו, עוד הערימו עליהם, ובמשך תקופה לא קצרה". כשהתושבים החלו לארגן התנגדות, מיהרה IEI לשגר למקום את התותחים הכבדים שלה. "הגיעו גלים, גלים, גלים", מתאר את שאירע בלש' כתו משה דרוו, ראש המועצה האזורית מטה יהודה.

מלמעלה: עודי לנדאו, גלעד ארדן ואפי איתם צילום: גיל לופן, סט שפלו ושירן גרנות

"שרים ומנכ"לים, פוליטיקאים בכל הרמות. הפעילו עלי לחצים והמצער הוה פשוט לא נפסק. הראשון היה בני בגין, שעמד אז בראש המכון הגיאולוגי, ודיבר על 'עצמאות אנרגטית'. אחר כך הגיעו לנראו, שמוביל את זה, ואפי איתם, שדיבר איתי עשרות פעמים. גלעד ארדן מאוד איכותי. סירב לומר 'לא'. כל הזמן הציע לבדוק ולברוק ולברוק. אחר כך הגיע הטייס (רליק שפיר, מנכ"ל IEI). אמרו לי שהוא השתתף בהתקפה על עיראק. אמרתי לו, 'אין לי בעיה איתך באוויר. אבל אולי בקרקע אתה לא טוב?'
 "אמרו לי זה ירוק. ירוק, ירוק, ירוק. הראו לי מצגת - הכל מושלם, נפלא. אין שום סיכונים. באותו רגע הבנתי שזה לא טוב. הם הבטיחו שיבנו קרו, ויכניסו רכבות מיליונים בארנונה, וייתנו מלגות. הבנתי שכ"נראה מנסים לעשות עלי סיכוב."
 שפיר לא מכחיש שייתכן כי לתושבים לא נאמרה האמת: "יכול להיות שהקורחים אמרו להם 'מים'. אין ספק שזו שגיאה. אפשר רק להצטער על איך שזה התנהל. אנחנו חברה שכאה להציל את מדינת יש"ר ראל, זה המיינדיסט שלנו. נוצר איזשהו פער ואנחנו מקבלים עליו אחריות."
 "יאמר לזכותו של שפיר שבניגוד אולי לעמדת התאגיד בתחילת דרכו, הוא דוגל בשקיפות מרבית. הוא ענה על כל שאלותינו בסדרה של פגישות. ניסיתם ליצור מצג שיווא שלפני הפרויקט הוא ירוק. 'מי אמר למשה דרון ירוק? לא אמרנו אף פעם שזה פרויקט ירוק. זה לא פרויקט ירוק וההשפעה שלו על הסביבה היא כמו של קידוחי נפט. בוודאי שיהיה צריך לפגוע קצת בסביבה. אם כרי להפיק 50,000 חביות ביום צריך קילומטר רבוע אחד, הקילומטר הזה ישפיע."
 וגם כל סביבתו תושפע. כי יצטרפו הובלה וכבישים ומשאיות וכו'.

ד"ר אורית סקוטלסקי. "בואי תהיי המפקחת הסביבתית שלנו" צילום: תומר אפלנאום

כדי למנוע חדירה של חומרים מסוכנים למים. ובעמק האלה יש כ-200 מטר פער."

בשם העצמאות

ככל שצף עוד ועוד מידע מטריד כאשר לסכ"נות הפקת פצלי השמן - הלכה והתגבשה אופוזיציה פעילה של תושבים ונציגי ארגונים ירוקים שהחלה למחות. במסגרת ההתנגדות לפרויקט עתרה עמותת "אדם טבע ודין" לבג"ץ, בדרישה לבטל את התקנות במשרד האנרגיה והמים המאפשרות להעניק הקלות ל-IEI. מהר מאוד הבינו ראשי התאגיד שהמשימה החשובה היא להבטיח שכשהדברים יגיעו לדיון המ"שפטי המדינה תתמוך בהם ולא בתושבים. בדרך צריך היה לשכנע את הפקידות הבכירה במשרדי הממשלה

הנוק כאן הוא כלום".
 אבל בארץ ובחור"ל מזהירים מפני סכנות לזיהום מי התהום, פליטת גזים רעילים, פגיעה באופי האזור, בחיי ובצימנות, בעקבות ההפקה התתיקקעית של פצלי השמן.

"חלק מתוכנית המחקר שלנו בפיילוט היא לבחון את הפגיעה באופי האזור. בפיילוט נוציא גלעינים כדי לראות ולעשות מבחני חוזק לסלע. של לדעתי עשו זאת גם כן."

אז אתם לוקחים כאן סיכון ובאמת הופכים אותו למעבדה סביבתית.

"לא מדויק. חלק מהידע כבר קיים בספרות. יש ידע עצום בתחום של מכניקת הסלע, פטרוכימיה. בחלק מהדברים אנחנו חוזרים על ניסויים של אחרים. כבר הוכח בעבר כי די במרחק של 15-20 מטר מהאקוויפר

"אמרנו לכולם שזה פרויקט שתתית ויש לו אימפקט, אבל יש לנו אמצעים למזער את ההשפ"נות האלה. מול דליפה של מכלית בים - פוטנציאל

שמתבצעים באוניברסיטת בן גוריון? תוצאות המחקרים מפורסמים באתר החברה והציבור מור"זמן לעיני בהם. המענה להנחיות להכנת המסמך הסביבתי, שהופצו לפני כשבוע, יתבסס על מחק"רים אלו שבוצעו באוניברסיטת בן גוריון ומוסדות מחקר בחו"ל.
 16. מה תפקידו של נתן אשל ביעוץ לחברת IEI, ומה גובה התשלום שהוא קיבל בעבור ייעוץ זה? החברה אינה מפרסמת את פרטי החבר"רות והגופים המייעצים לה.

לקראת מועד סגירת הגיליון מסר מייקל שטיינהררט תגובה לעניין הדו"ח שהזמין מפ"רופ" תמר דיין (ראו עמוד 36). שטיינהררט מאשר שביקש מפרופ" דיין לבחון את העניין ושהיו לה הסתייגויות סביבתיות מסוימות, אולם לטענתו הסתייגויות היו גנריות - מהסוג שכל פרויקט כזה מעורר - והיא לא השקיעה את הזמן הנדרש על מנת להיות הר"משמעית. שטיינהררט מציי"ן שדבריה של דיין לא נשמעו לו מדאיגים וכי האנשים שמנהלים את הפרויקט מודעים לנושאים הללו. הם מאמינים כמוהו, לדבריו, כי הנושאים פתורים ולא צריכים לעמוד בדרכו של הפרויקט.

12. בתשובת המדינה לשתי העתירות שהוגשו בעניין פצלי השמן נאמר כי טרם סיפקתם את מלוא התשובות שדרש מכם המשרד להגנת הסביבה. גם במשרד להגנת הסביבה מוענים טענות דומות. מדוע? כל השאלות נענו באופן מלא ומפורט! ניתן לראות את מסמכי התשובות באתר החברה energy.co.il-ieI. נכון להיום שאל המשרד להגנת הסביבה וקיבל תשובה לכל 131 שאלות הבהרה על המסמך שכתב הסוקר הסביבתי החיצוני של החברה.
13. מדוע אתם מתנגדים להעביר את תוצאות המחקרים שנערכו עבורכם באוניברסיטת בן גוריון לעיון נציגי המשרד להגנת הסביבה? כל תוצאות המחקרים פתוחות בפני נציגי המשרד להגנת הסביבה, שאף ביקרו במעבדות המחקר וקיבלו סקירות מפורטות.
14. מדוע התנתתם את העברת המחקרים הללו בחתימת עובדי המדינה על סודיות? חלק מתור"צאות המחקרים מהווים קניין רוחני בעל ערך מסחרי רב. המשרד להג"ס הבהיר לחברה כי קיים הסדר מקובל במקרים דומים שמאפשר עיון במ"חקרים ככפוף לחתימת הסכם סודיות.
15. האם ומתי יתפרסמו תוצאות המחקרים

10. מדוע טענתם בפני בכירי משרד החקלאות כי הם מסלפים את הנתונים בנוגע לדו"ח השוודי וסוגעים בשמה הטוב של IEI? האם אתם סבורים כי ד"ר עופר שטייניץ, חוקר עמית במשרד החקלאות, אינו גורם לגיטימי לבחון את הדברים במובחמה מן החוק? הדו"ח השוודי, עליו מבסס ד"ר שטייניץ את חוות הדעתו, מלמד על מסקנות הפוכות לחלוטין לאלו שכתב בחוות הדעת. הועבר אליכם הדו"ח מקצועי המראה כי המומחה מטעם משרד החקלאות לא הבין את הנתונים בשוודיה - בעיקר כיוון שהוא איננו גיאולוג או הידרולוג, ולא התייעץ עם גורמים מקצועיים, אפילו לא בתוך משרד החקלאות עצמו. כל גורם לגיטימי בתנאי שיש לו את הידע והמומחיות הדלוננטית לחומר בו הוא עוסק. לא זה המצב בהתייחס לד"ר שטייניץ.
11. מדוע התנגדתם בעת הדיונים בכנסת לכך שד"ר שטייניץ, יושא דברים ויספר לחברי הוועדה על הדו"ח השוודי? ההתנגדות היתה של יו"ר הדיון בכנסת. דו"ח גיאוידירולוגי צריך להיות מוסבר על ידי מי שמבין בכך, ובוודאי שכ"משרד החקלאות יש מומחים המתאימים לכך, מה גם שד"ר שטייניץ לא היה ואינו עובד המשרד.

הפגנה בעמק האלה במרס 2012 נגד פצלי שמן. החברה טוענת שאקוויפר ההר לא ייפגע. צילום: יגאל אפרן

תמים שהפיכת עמק האלה לכאר הנפט של ישראל היא מהלך סביבתי נכון? אפשרות נוספת, לא בהכרח סותרת, היא שארץ ער לרוח החיובית מאוד שמנשבת מכיוון לשכת נתניהו כלפי מיום הפצלים. תוך כדי הקדנציה ארדן הקפיד שלא להתעמת חזיתית עם נתניהו, אפילו במקרה של רפורמת התכנון והבנייה של ראש הממשלה, שהיתה עלולה לגרום פגיעה קשה לסביבה בישראל.

ארדן סירב להתייחס באופן פרטני לטענות שהושמעו על החיבור בינו לבין איתם. רובר המי שרד להגנת הסביבה מסר בשמו: "לא הופעלו על השר כל לחצים וקל וחומר השר לא הפעיל שום לחץ על אנשי המקצוע של המשרד. כל טענה אחרת הנה בגדר שקר מגמתי שכל תכליתו היא הוצאת דיבה". ואילו איתם אומר שהטענה הקושרת בין תמיכתו של ארדן בפייולט לבין פעילותו שלו בליכוד אינה ראויה לתגובה.

אלא שאין חולק על כך שבכירי IEI, ובפרט שפיר ואיתם, מרבים לפקוד את המשרד להגנת הסביבה ולהפעיל לחץ על פקידיו. לתחושת חלק מעובדי המשרד הפגישות חרלו להיות ענייניות והפכו למטר רידות: איומים מרומזים, פקפוק באמינותם, לפעמים אפילו צעקות של ממש.

"הוא הגיע אלי בשלב מסוים", מספרת פקידה ממשרתית על רליק שפיר. "היה לי ברור שהוא הגיע ללחוץ עלי".

מה הוא אמר?

"שהשר שלי יגיד לי מה לעשות ושהשר תומך בהם ועוזר להם".

באחד המקרים הטיח שפיר באחד הפקידים: "אתה תראה שלא כל אחד עושה כאן מה שהוא רוצה, השר שלך תומך בפרייקט". כשענה הפקיד שחובתו היא להגיד לשר את האמת, ולא להתאים את דעתו לעמדת השר, השיב שפיר: "יש גם לשר שלך מנהלים. בקרוב אתה תראה שאתה תצטרך להגיד מה העמדה שלך ואנשים חשובים יזמנו אותך". "מי האנשים?" תמה הפקיד. "כשתזומן תדע", אמר שפיר.

כשהצגנו בפניו את הטענות האלו, שפיר הגיב: "מה זה הפעלת לחץ על פקידים? נפגשנו איתם בצו רה סדירה והצגנו להם את כל מה שביקשו. בסוף אתה עומד במצב שפקיד אומר לך 'אתם צריכים לעשות עבודה על מדיניות האנרגיה של מדינת ישראל ואיך פצלי השמן הם חלופה בתוך הרבר הזה'. אנחנו אומרים שו דרישה לא ראויה, אז הפקיד אומר לך, אני

"כיו"ר הוא אחראי בין היתר על מערכת הקשרים עם הגורמים החיצוניים", מגדיר המנכ"ל רליק שפיר את תפקידו של איתם. "אם הוא קבלן קולות מה זה משנה? אני, אגב, הייתי מעדיף שלא היינו צריכים... יש משרדי ממשלה שצריכים לוודא שהפעולות נעשות כמו שצריך. אם זה היה קורה, לא היינו צריכים את כל האופרציה הזאת של ליצור תובנה בקרב מקבלי ההחלטות"

דן ייאמר שהוא הקשיב לכולם, אבל בשורה התחתונה החליט שאין סיבה להיאבק נגד קיום הפייולט, מה שמאוד לא מאפיין את ההתנהלות שלו מול איומים סביבתיים אחרים.

מנהלי IEI הבינו שרוח המפקד התהפכה והחלו לזלזל בבקשות הבהרה של פקיד המשרד להגנת הסביבה. "גם אם משה היה מבקש לעלות היום על הר סיני הוא לא היה מקבל רישיון", צוחק שפיר. "הם היו אומרים לו שזו שמורה. גלעד ארדן עמד באומץ רב מול המתנגדים ואמר להם, 'זוהי הלכת לפייולט'. הירוקים ניסו לגייס אותו והוא אמר בצורה ברורה לא". השר ארדן, בניגוד להרגלו, לא גיבה את אנשי משרדו. "הרושם שקיבלנו היה שאת הגישה לפרייקט מכתבים מלמעלה, מהכי גבוה שיש", אומר בכיר במשרד. "הוא אמר לי: 'תורידו ממני את אפי איתם. תורידו לי אותו מהגב'. כמה פעמים", מתארת אחת הפקידות במשרד.

איתם, מתברר, היה באותם ימים בן בית בלשכה. אדם שעובר בכנסת מספר ש"במסגרת העבודה יוצא לי להגיע הרבה לחדרים הסמוכים ללשכתו של ארדן. לפחות שלוש פעמים ראיתי את אפי איתם נכנס לשם". איתם, כאמור, הוא גם אחד מקבלני הקולות הגדולים באגף הימני והרתי של הליכוד. האם זו הסיבה שארדן השתתק פתאום, או שמה השתכנע באמת וכי

הרלוונטיים, ובראשם המשרד להגנת הסביבה ומשרד החקלאות. אותם משרדים, שהסכמתם לא נדרשה במסגרת הליך האישור המזורז של הפרייקט על ידי משרד האנרגיה והמים, קיבלו עכשיו חשיבות במאבק הציבורי. כדי לסכל את ההתנגדויות בעודן באפן שלף התאגיד שתי סיסמאות מחץ: "עצמאות אנרגטית" ו"זה רק פייולט, מה אכפת לכם".

שגריר העצמאות האנרגטית" מטעם IEI הוא הטייס המעוטור אל"מ (מיל) רליק שפיר, מנכ"ל החברה, שכאמור היה אחד הטייסים שהפציצו את הכור בעיראק. "תשאל את עצמך", הוא אומר, "האם היית סומך על מטוסי קרב שפועלים על גז?" לפי שעה היומרה לספק דלק למטוסי קרב היא לא יותר ממשאלת לב, ובכל זאת מצהיר שפיר באוזניו כי "אין בן אדם בעל תפיסה לאומית ישראלית שלא חושב שצריך לעשות את הפייולט". במילים אחרות, מי שמעז להתנגד לתוכנית אינו פטריוט.

"הירוקים אומרים לא אכפת לי מאיפה יביאו את הנפט, העיקר שהוא לא יהיה ישראלי", אומר משה (מוסה) גבאי, ממייסדי החברה.

זה אנטי ציונות?

"זה מה שעובר להם בראש. זה עניין אידיאולוגי אצלם".

כשמתעקשים להציב מולם שאלות ענייניות בנר גע לסכנות הכרוכות בפרייקט, ל-IEI יש תשובה מר גיעה. "מדובר בפייולט בלבד", אומר שפיר. "נעשה פייולט, ואז נראה מה התוצאות".

אלא שמטרתו העיקרית של הפייולט היא לבדוק את הכדאיות הכלכלית של המיזם ולא את הסכנות הסביבתיות. לפי גורם ממשלתי המעורב בדיונים, "הפייולט הוא באמת לא העניין, אבל צריך לעצור אותו כי אחריו יהיה קשה לעצור את הפרייקט. ברגע שהם יוכיחו כדאיות כלכלית - הוא יוגדר אוטומטית כ'תגלית' ושטח עצום בשפלת יהודה עד לכיש יהיה פתוח בפניהם. לכן המאבק הוא עכשיו". אם לשפוט על פי דברי שפיר ומוסא גבאי עצמם, הרי שאכן, לאחר הצלחת הפייולט הם יכריזו על תגלית. זו מטרתם המוצהרת.

שתיקתו של ארדן

פקידים במשרד להגנת הסביבה ניסו לרתום למאבק בפצלים את השר להגנת הסביבה, גלעד ארדן, שהתייצב עד אז בראש רוב המאבקים הסביבתיים הגדולים. בתחילת הדרך נרתע גם הוא מריצת האמוק לעבר פצלי השמן. "מרוע שנעזר להם?" תהה במזכר שכתב בכתב ידו באחת הפעמים הראשונות שהנושא הועלה בפניו. אולם עד מהרה ההתנגדות התחלפה בכיסמה חדשה. "אין טעם להתנגד לפייולט", אמר גם לעיתונאים ששאלו אותו על כך, "זה יציג אותנו כמשרד שמתנגד אוטומטית לכל דבר".

כשעלו פקיד המשרד להגנת הסביבה לשר שלהם, אחרי שהזומנו לנציגויות הורות ושם הוברר להם כי ארצות הברית וצרפת מקפאות את הניסויים בפצלי השמן מחשש לאסון סביבתי, הם הופתעו לגלות שהרבר לא מטריר את ארדן.

חשוב לציין שארדן לא היה לגמרי לבר בגישה הזאת. המדען הראשי במשרד להגנת הסביבה לשעבר, בר, ד"ר ישעיהו בריאור, תמך בניצוע הפייולט לפני קביעת מדיניות המשרד. עובר לשעבר במשרד להגנת הסביבה מספר: "היתה מחלוקת בין בכירים בדרג המקצועי בשאלה מה צריכה להיות עמדת המשרד, לגבי הפרייקט ככלל והפייולט בפרט. לזכותו של אר"

במשך כמעט שנתיים השתאו תושבי האזור למראה האנשים עם הקסדות על הראש שצו להם לפתע, פעם פה, פעם שם, וקדחו חורים באדמה. כששאלו במה מדובר, קיבלו לא פעם את התשובה המרגיעה והשקרית כי "מדובר בקידוחי מים". רק ב־2010, כמעט באקראי, גילה רוכב אופניים המושב אדרת שלא מדובר בקידוחי מים אלא בנפט

ב-IEI הכינו מסמך תשובה מפורט, ענייני ומנומק, המתפרש על פני 58 עמודים. רובו ככולו מוקדש להיגוי סבירים מדוקדקים מדוע התנאים באתר בשוודיה שר נים תהומית מאלו של עמק האלה. בשורה התחתונה הורפת החברה את כל החששות העולים מההשוואה לפרויקט השוודי בטענה שאינם רלוונטיים למקרה הישראלי, ורוחה את קריאת משרד החקלאות להקים ועדה בלתי תלויה שתבחן את השלכות המיזם כור לו לפני היציאה לשלב הפיילוט. לאחר קריאתו של המסמך הזה קשה עוד יותר להבין מדוע העלתה IEI את הדוגמה השוודית מלבתיחילה. קשה גם להשתחרר מהרושם שהחברה סימנה את שטייניץ באופן אישי. עופר שטייניץ סירב להתראיין ולהגיב על טענות IEI, אך דוברת משרד החקלאות דחתה בתוקף את הטענה שהמשרד מתנער ממנו או מממצאיו, ולראיה מכתב חריף שהעביר מנכ"ל משרד החקלאות, יוסי ישי, לרליק ספיר, בעקבות הטענות שהעלתה החברה. "לבקשתכם", כותב ישי, "בחנתי שוב את עמדת הגורמים המקצועיים במשרדי. אינני מוצא כל מקום לשינוי בעמדה זו. צר לי על טענותיכם ברבר גיבת דעת באמצעות אי דיוקים, השמטות והטעויות. ראוי היה שלא היו נטענות בכלל.

"אוכיזי שוב את שנאמר גם בכתב וגם בעל פה, כי עמדת משרד החקלאות היא כי הפקת פצלי השמן היא נושא הראוי לבחינה בישראל במסגרת מדיניות אנרגיה כוללת לישראל. הפרויקט המוצע על ידיכם מעורר שאלות וחששות לא מעטים בהיבט של פגיעה בסביבה ובחקלאות, ולפיכך נדרשת בחינה מדוקדקת וזהירה של הנושא, תוך הישענות על מידע אובייקטיבי. "אנו סבורים כי יש להקים ועדה מקצועית שתקבע קריטריונים ברורים להכנת מחקר בלתי תלוי אשר תוקם על ידי המשרד להגנת הסביבה. לעמדתנו יש להתנות את התחלת הפיילוט בקבלת תוצאות המחקר הבלתי תלוי, בסיום קביעת הקריטריונים על ידי הוועדה המקצועית ובאישור תוכנית מלאה לפרויקט על שלביו השונים, כולל הפקת המסחרית. "עמדתנו היא כי בעמדה זו אין פסול. ההפך הוא הנכון. משרד החקלאות, כמו יתר משרדי הממשלה, אמון על האינטרס הציבורי הכללי המוטב. בניסיונות העניין עמדה אחרת היתה בבחינת חוסר אחריות". דבריו של מנכ"ל משרד החקלאות מהדהדים על רקע שתירתו הרועמת של השר להגנת הסביבה ועל רקע השעטה קרימה של משרד האנרגיה והמים.

מינימום הפרעות של ירוקים

בסופו של יום, מסע השתדלנות של ראשי IEI במי שרדי הממשלה השתלם והאיץ את אישור הפרויקט. פרקליטות המדינה, האמורה לשקלל את עמדות

משרדי הממשלה השונים ולגבש עמדת אחידה מטעם המדינה כבג"ץ, אימצה במלואה את עמדת משרד האנרגיה והמים בעד הרישיון, וטיאטאה מתשובתה כמעט כל התנגדות לפרויקט. "קיים אינטרס לאומי חיוני מובהק בפיתוח אפשרות להפיק נפט ממשאב פצלי השמן בישראל", הצהירה הפרקליטות. "הפקה מסחרית של נפט ותזקיקי נפט מפצלי שמן בישראל... תאפשר למדינה להגביר את עצמאותה האנרגטית ולהקטין באופן משמעותי את תלותה ביבוא נפט". המינוחים כאילו לקוחים מילה במילה מדרך העמדות של רליק ספיר ושותפיו ב-IEI.

פרקליטות המדינה אמנם הוכירה שהמשרד להגנת הסביבה אינו שבע רצון מהתשובות שקיבל מ-IEI בכל הקשור לסוגיות הסביבתיות, אך פסקה ש"המשנה ליועץ המשפטי לממשלה (הכריע) כי חרף העובדה שחלק מהערות המשרד להגנת הסביבה לא התקבלו במסגרת התקנת התקנות, הרי שלא ניתן לומר שלא קוימה בניסיונות העניין חובת ההיוועצות הסטטוטורית... וכמו כן לא הופרו הנחיות היועץ המי שפטי לממשלה ביחס לתיאום בין המשרדים, בוודאי לא באופן המצדיק את ביטולן" (על פי החוק הסמי כויות הן בידי המשרד לאנרגיה ומים, אך קיימת חובת היוועצות עם המשרד להגנת הסביבה. המשנה ליועץ המשפטי קובע כאן כי היתה היוועצות כואת").

גורם במשרד להגנת הסביבה: "דרשנו שיכתבו בתשובת המדינה שלא היה הליך התייעצות, ומה שכן היה מגוחך ולא נעשה בתום לב, אבל זה כמובן לא הופיע. כנראה כששומעים אותך ולא סופרים אותך - אפשר להחשיב את זה כהתייעצות".

בסיכומו של דבר ביקשה המדינה מבג"ץ לדחות את התנגדות "אדם טבע ודין" להכללת הפיילוט של פצלי השמן בחוק הנפט, ולמעשה לאשר את ההקלות הנדרשות בהליכים תכנוניים שהעניין השר לנאו לפיילוט של IEI. מעבר לדברי השבוע בעד הפרויקט, ולטיעון הטכני של שיהוי, התחייבה הפי רקליטות בפני השופטים שהמעבר לשלב המסחרי של הפקת הפצלים יתבצע רק לאחר הליכי תכנון ובנייה, שבהם ידונו בהתנגדויות.

אלא שהליכי התכנון שידרש המיזם הענקי לעי כור אחרי הפיילוט קלים בהרבה מההליכים המקובלים. בכיר באחד ממשרדי הממשלה העוסק בנושא אומר: "ההליך הוא יתקיים בוות"ל (הוועדה לתשתיות לאומיות) - גוף שתפקידו לקדם פרויקטים לאומיים עם מינימום הפרעות מצד מתנגדים, ירוקים וכר'. ליי זמים ושוחרי תשתיות הכל הרבה יותר קל שם.

"צריך גם להבין שהיום יבוא לוועדה אחרי שכבר עשה פיילוט שזיכה אותו בתגלית וקיבל חוקה על הקרקע. עד אותו שלב, היומים כבר ישקיעו יותר מ-200 מיליון דולר, ויתחילו בהליכים של רכישת ציוד בסכומי עתק. מרוב ביותר מ-700 מיליון שקל בשנה, וזאת במקרה האיריאלי, שבו אין צורך לטפל בתקלות ובויהומים. אם בשלב הזה ועדת התכנון תעצור אותם, הם ירוצו לבית משפט ויתבעו מהמדינה פיצויים של עשרות מיליארדים. אין סרט בעולם שהמוסד תכנוני לוקח על עצמו את הדבר הזה. הרי בחוף פלמחים היומים השקיעו שמונה מיליון שקל והמדינה לא מוכנה להכניס את היד לכיס ולפצות. פה אנחנו מדברים על מיליארדים".

עבור מי קיימת הקרן

השתתף המתנגדים לפרויקט הפצלים לא נעצרה במשרדי הממשלה. קרן קיימת לישראל מופקדת על פארק בריטניה, שתחת אדמתו אמור להתבצע חלק מהפיילוט. דר"ח שחיבר צוות בראשות ד"ר אור

אשים לך רגליים, אני אחרוג מסמכותי. עכשיו כל פקיד - לא ראש מינהל או שר - יכול בדרך להגיד לי, אני לא מוכן לחתום לך". המערכת הביורוקרטית צריכה לשרת יומים. רם ככל שיהיה, לא כל פקיד יכול להגיד שלפני שהוא חותם על האישור הזה והזה הוא רוצה לראות מאיתנו עבודת מחקר".

בהכנת התחקיר פנינו שוב ושוב לשר אר"ן וללשכתו, בבקשה לשמוע ישירות את עמדתו בנוגע לפצלי השמן. השר סירב להתראיין בנושא. בתגובה לשאלות שהעברנו בכתב נמסר ממשרד: "המשרד להגנת הסביבה עדיין לומד את פרטי הפי רויקט לעומקם וטרם נקבעה כל עמדה של המשרד לגבי המיזם... לצערנו, בעקבות ההחלטה לפטור את הליך אישור הקידוחים מחוק התכנון והבנייה, נקבע כי הסמכויות בנושאים הסביבתיים יפוצלו ויופקעו מידי המשרד להגנת הסביבה... עמדת המשרד חפה מכל שיקול זר".

איך אומרים זיהום בשוודית

במשרד החקלאות נהגו אחרת מאד. כשנציגי IEI התגאו בפני אנשי המשרד שבמקום שבו נוסתה השיטה בשוודיה, בשנות ה-40 של המאה הקודמת, משתרע היום פארק יפהפה, ביקשו נציגי המשרד מהאקולוג ד"ר עופר שטייניץ, חוקר היצוני של המי שרד שמועסק באמצעות מלגה, לברוק זאת.

שטייניץ, דובר שוודית, תידגם את הרו"ח השוודי במלואו וגילה ממצאים מרשימים. "בבדיקות קרקע התגלו ערכים חריגים" של חומרים נדיפים, מזהמים ומסרטנים. שורה ארוכה של מזהמים, ובהם ארסן, ניי קל, אורניום וגופרית, התגלו בריכוזים הגבוהים פי שלושה, פי שישה ואפילו פי 11 מהתקן. במי התהום גילו השוודים "זיהומים בערכים גבוהים בהרבה מהי תקן, גם 50 שנה לאחר הפסקת הפקת פצלי השמן". הממצאים הקשים ביותר בררו"ח, ציין שטייניץ בחוות הדעת שלו, היו דווקא באזורים שבהם נעשתה כרייה בשיטה רומה לזו של IEI מתכננים ליישם בעמק האלה.

מסקנת משרד החקלאות היתה חד משמעית: "בני גוד לטענה של חברת IEI כי האזור שההפקה כוצעה בו הושב לקדמותו באופן מלא ומשמש כיום כ'אתר נופש וקייט', רוב השטח של אזור ההפקה... משמש היום לטיפול והטמנה של פסולת רעילה".

"לא יצאנו נגד הפרויקט ולא קראנו לבטל אותו", מבהיר בכיר במשרד. "בסך הכל דרשנו להקים ועדה מקצועית שתבחן את הסוגיות השנויות במחלוקת, לפני שהולכים לפיילוט. הופתענו מאוד מעוצמת התגובה של IEI. במקום להקשיב או לענות לגופן של טענות, הם רק תקפו את האמינות שלנו, ואמרו שחוות הדעת שלנו מגמתית ורצופה בשקרים. הם גם דרשו לראות את הסכם ההעסקה של עופר שטייניץ. זה נתן תחושה שהם מחפשים אותו אישית. בהמשך הם גם כתבו שהם שוקלים נגדנו צעדים משפטיים". שפיר: "בצדק עירערנו על מקצועיותו של שטייניץ. הוא פשוט לא הבין מה הוא קורא. במקום להתייעץ עם רשות המים או עם גיאולוג, הוא פשוט כתב דברים בלי להבין אותם. הוא בכלל לא הבין שהי זיהום הוא לא מהפצלים אלא ממפעל סמוך שעובד כיום. הוא לא עד מומחה. הוא ביולוג שיועד שוודית". אבל במשרד החקלאות גיבו אותו.

"כן, אבל לא גיבו את עמדותיו המקצועיות לגבי הרו"ח. יש להם דעה לגבי מדיניות האנרגיה של מדינת ישראל וזה לגיטימי - אבל את הרו"ח הם הצניעו מאו".

קריסין, חברת דירקטוריון קק"ל ומומחית למדיניות סביבתית, הוהיר מהשלכות הפרויקט. פרופ' אלון טל, מייסד "אדם טבע ודין", חבר דירקטוריון קק"ל וממחברי הדו"ח: "עשינו עבודה מאוד רצינית, נפגשנו עם המון אנשים וככל שלמדנו את זה לעומק השתכננו ענו שמדובר בקטסטרופה. הדו"ח יצא מאוד חריף, וכל הגורמים המקצועיים הרלוונטיים בקק"ל חתמו עליו". מחברי הדו"ח הזהירו כי "אין בעולם כיום הפקה מסחרית של פצלי שמן בשיטת in situ (השיטה שבה ייעשה שימוש בעמק האלה)... עובדה זו כש" לעצמה מעמידה בסימן שאלה הן את הכדאיות הכלכלית של ההפקה והן את הבטיחות הסביבתית שלה". בסיכום המליצו הכותבים להתנגד לפיילוט עד ש"תופחת במידה ניכרת אי הוודאות הכרוכה בהפקת פצלי שמן בשיטת in situ וייתן מענה מספק על שאלות המחקר" - ביניהן שאלות הנוגעות לפגיעה עתידית באיכות המים ובכמות המים באזור, סידוק הקרקע וחרירת חצנן לפצלים, השפעות המיזם על החקלאות בעמק האלה ועוד.

הדו"ח הועבר ליו"ר קק"ל, אפי שטנצלר, אשר התחייב במכתב שנכתב בתחילת יולי 2012 להביאו לאישור כבר "בישיבת הדירקטוריון הבאה". זה לא קרה - לא בישיבה הבאה ולא באלה שאחריה. הדו"ח מחכה במגירה עד היום.

בכיר בקק"ל: "הרוח שנשבה בארגון באותם ימים הייתה שאם הדו"ח יובא לאישור - הוא ייגנו או יקור צץ. היה המון לחץ למעלה". אחד ממחברי הדו"ח: "שטנצלר כל הזמן היה מתחמק כששאלו אותו, וני תן תשובות עם כפל לשון וייגנוגים. התחיל סחרור פוליטי שגרם לנו להבין שאם יו"ר קק"ל לא תומך באופן מובהק, אתה נדון לכישלון".

אפי שטנצלר סירב להתייחס לנושא והפנה אותנו אל דוברת קק"ל, אורית חדר. ניסינו לקבל את תגובתה שוב ושוב, ולא הצלחנו לקבל ממנה כל מענה. אבל את מה ששטנצלר מסתיר מהציבור ומאנשיו שלו הוא לא מסתיר מראשי IEI, שם יודעים בדיוק למה הדו"ח מעולם לא יצא לאור. "הוא נגנו", מבהיר שפיר. איך אתה יודע?

"הוגשה לשטנצלר טיוטה, אבל הוא ראה שזה דו"ח הווי ולא רצה לחתום עליו. הוא הבין שקריסין עושה לו תרגיל ולכן לא אישר אותו. כשהוא קרא את ממצאי הדו"ח הוא ראה שקק"ל הולכים להוהיר מפני ידוה מחירי הדלק בישראל בגלל פצלי השמן. הדו"ח הזה הוא אפילו לא בקצה של המיינסטרים". קק"ל מסרה בתגובה: "קק"ל פועלת לא על פי אינטרס אישי של גורם כזה או אחר, אלא באופן האחראי ביותר כשטובת מדינת ישראל, תושביה והשמירה הקפדנית על הקיימות, הם ורק הם לנגד עיניה, על פי כל הנהלים והסמכויות המוקנות לה. מנגד תמיד היו ויהיו גורמים שימשכו לכיוונים שונים, כלכליים ואחרים המתאימים לאינטרסים שלהם ולא לטובת כלל תושבי מדינת ישראל וערכי הקיימות עליהם קק"ל אמונה".

המדען שנאלם

אחד המומחים שמוזכרים בדו"ח הוועדה של קק"ל הוא ד"ר צבי מינסטר מהמכון הגיאולוגי, הכפוף למשרד האנרגיה והמים. ביוני 2008, חודש בלבד לפני שניתן הרישיון ל-IEI, העזי מינסטר להתריע בחוות דעת שהגיש למשרד האנרגיה והמים כי "בעיות סביבתיות עלולות להיווצר בניצול של פצלי שמן באמצעות הטכנולוגיות החדשות, ועל

"ראש הממשלה הנחה את לנדאו לקדם את הנושא. אנחנו יודעים את זה", מתפאר רליק שפיר, מנכ"ל IEI. איך אתם יודעים? "זו שאלה טובה. היא תישאר ללא תשובה. תשאיר לנו את הצד הפוליטי. זה לא חלק מהתחקיר שלך"

כן יש לערוך בדיקות מרובות". לנוכח זאת המליץ לזנוח את הפרויקט בעמק האלה. המלצתו הוגשה גם למרכז המחקר והמידע של הכנסת, ופורסמה בדו"ח רשמי של המרכז. חודש אחרי פרסומה ניתן הרישיון לחברת IEI, ומינסטר נעלם מהשטח. הוא לא הוזמן יותר לדיונים בוועדות הכנסת, לכנסים ולימי עיון. כשפגש אותו השר שלו לשעבר, עוזי לנדאו, הוא התעלם ממנו. ממדען מוערך הוא הפך לאישיות בלתי רצויה. הוא יצא לשבתו בארצות הברית ומסרב להתייחס לסוגיה.

תכריו של מינסטר מספרים שעבר תקופה קשה במיוחד. "מינסטר אוכל קש מאז סתומן", אומר אחד ממכריו. "הוא מרגיש שסותמים לו את הפה. פתאום חוסמים לו נסיעות מקצועיות לכנסים בחו"ל, מעכבים לו תשובות לגבי השבתו ומוניעים ממנו העברה של בסיס המידע הרב שבידו למדענים אחרים. הוא מרגיש מאוים, ויודע שרק כשיפרוש יוכל לבצע את תפקידו כהלכה. אבל אז אולי יהיה מאוחר מדי".

ד"ר איתי גבריאלי, מנהל המכון הגיאולוגי, מצדיק את דחיקתו של מינסטר מהדיון בפצלי השמן. לטענתו, הוא פחות רלוונטי ממומחים אחרים, מכיוון שאינו הידרולוג. "השאלה המרכזית כרגע היא השפעת הפרויקט על מי התהום, ולשם כך דרוש מומחה למים", הוא מסביר ומפנה אותנו לד"ר אבי בורג, חוקר אחר מהמכון. לפני חמש שנים נשכר

בורג לעבודה בתשלום עבור IEI, באישורו של השר לשעבר בני בגין (אז מנהל המכון). מהשבתו הוא חזר עם ממצאים השוללים כל סכנה למי התהום. "ב"אדם טבע ודין" פנו לנציב שירות המדינה בכקשה לברוק את החשש לניגוד עניינים. המדינה הבטיחה כי האישור החריג לד"ר בורג ניתן "מתוך הבנת חשיבותו הציבורית של העניין... להשתלם בתחום שידוע עליו מעט". עם זאת, משרד האנרגיה והמים התחייב כי לאחר שובו למכון "ד"ר בורג לא יעסוק בענייני IEI".

אלא שד"ר בורג ממשיך לעסוק בענייני IEI ביום עיון על הפקת פצלי שמן שהתקיים בטכניון לפני כמה חודשים, ייצג ד"ר בורג לברו את המכון, והציג את ממצאי המחקר שהכין במימון IEI, שלפיו הפרויקט אינו מציב שום סכנה למי התהום. לאחר מכן ניצל את הבמה למתקפה על הארגונים הירוקים, שלדבריו מפחידים את התושבים לשווא. ד"ר גבריאלי לא רואה כל בעיה בכך שבורג עו"סק בנושא למרות החשש לניגוד העניינים, ואילו משרד האנרגיה והמים פשוט מסר תגובה שאינה אמיתית. "ד"ר בורג אינו מטפל בנושאים הקשורים לחברה, בהתאם להסכם למניעת ניגוד עניינים", מסרה דוברת המשרד.

מדע, כסף ואמת

בורג אינו החוקר היחיד שקיבל כסף מ-IEI. התאגיד גאה מאוד במחקרים האקדמיים שמל"וויים את הפרויקט. רובם מתבצעים באוניברסיטת בן גוריון בנגב - מוסד אקדמי ציבורי, הנהנה גם ממימון של המדינה. לפחות שלושה חוקרים בכירים מהמחלקה לגיאולוגיה נהנים ממענקי מחקר שמנים ומתקציבים גבוהים שמעבירה להם IEI. על פי הנהלת האוניברסיטה, מסתכמים המענקים הללו בכ-120,000 דולר. מצלמות של התאגיד עוקבות אחר הניסויים 24 שעות ביממה במעגל סגור, ובפיקוח צמוד של המדען הראשי של החברה, ד"ר הרולד ויניגר, שגם הוא מרצה באוניברסיטה.

חוות דעת חברית

תשתיות להעברת פסולת. 5. יש לשקול לוח מתין לתוצאות מירדן לפני שמתקדמים. 6. גם בחו"ל, ובעיקר בקולורדו, הגורמים המקצועיים מודאגים.

דיין לא המליצה לשטיינהרדט לעצור את הפרויקט, וגם היום אינה סבורה שמדובר בהיכרח בפרויקט רע. אבל היא הציעה לו להפעיל שיקול דעת, ולפתוח בדיון ציבורי פומבי, גם בתקשורת, לפני שיתקבלו החלטות. אף על פי שהפעם האוהרה באה מגורם שנהנה מאמונו המלא (ומתרומותיו) של המשקיע עצמו, שטיינהרדט בחר להתעלם ממנה.

שטיינהרדט הפנה את "הארץ" ל-IEI לקבלת תגובה, ומנכ"ל החברה מסר כי "דיין נפגשה עם בכירים בחברה ב-2010. היא כיי טאה חשש מהשפעת הקידוח על פני השטח ומצבו האקולוגי. מאוחר יותר היא שלחה שני מיילים של בירור לגבי השימוש במים והשלכות סביבתיות. לא היה לנו קשר נוסף עמה מעבר לכך. איננו מודעים לכלל דו"ח או ממצאים אחרים המוזכרים כאן".

●● אחד מהמשקיעים הזרים ב-IEI, הפילנתרופ האמריקאי מייקל שטיינהרדט, נחשב מסורתית לידידים של הירוקים. לאחר שקיבל מכתבים מודאגים מתושבי עמק האלה, הוא ביקש לקבל חוות דעת עצמאית ודיסקרטית על סכנות הפרויקט, חוות דעת שלא עברה דרך הנהלת IEI. שטיינהרדט פנה לפרופ' תמר דיין, זואולוגית מאוניברסיטת תל אביב, שכינה עד לאחרונה כיו"ר הוועד המנהל של החברה להגנת הטבע. פרופ' דיין פרשה מהחברה להגנת הטבע, מחי שש לניגוד עניינים, לאחר שהחלה להקים את המוזיאון הזואולוגי באוניברסיטה, במימון נדיב של שטיינהרדט. שטיינהרדט ביקש מדיין להכין עבורו סקירה מדעית וסביבתית מקיפה על פרויקט פצלי השמן. לברביה, הסכימה לעשות זאת כ"אקט חברי". בסקירה היא גילתה את מה שגילו קרדמיה: 1. קיימים סיכונים פוטנציאליים לסביבה. 2. קיימות שאלות מדעיות שעדיין אין להן מענה. 3. לצורך קבלת הרישיון נעקפו נוהלי התכנון באמצעות חוק הנפט. 4. אין מסדרון

נורית שריה

כשהמשרד להגנת הסביבה ביקש את ממצאי המחקרים, הוא נענה בשלילה. "אני לא יכול לתת תוצאות של בדיקות", מאשר פרופ' שמעון פיינשטיין, מבכירי החוקרים במחלקה. "התוצאות הן רכוש החברה שהומינה אצלנו את המחקר".

במשרד להגנת הסביבה טוענים שכשניסו לקבל את תוצאות המחקרים מ-IEI, למשל בסוגיה הקיימת של מיצוי נזולים וגזים המופקים מהקרקע בעת הכרייה, הם נתקלו בסירוב. התנאי היה חתימה על סודיות מוחלטת. במשרד לא יכלו להתחבט, משום שהרבר נוגד את חוק חופש המידע, וממצאי המחקרים נותרו בגדר סוד כמוס.

פרופ' יפתח גנאור, ראש המחלקה, לא רואה כאן שום בעיה אתית. "גם כשמדינת ישראל מבקשת מחקר, אני עושה רק מה שהיא מבקשת".

יש הבדל בין מחקר שמשרד ממשלתי מבקש לבין חברה פרטית.

"מה אתה חושב, שחברה שמזמינה מאיתנו מחקר על השפעות סביבתיות רוצה להגדיל נזקים? היא רוצה לצמצם אותם".

אולי היא רוצה לקנות באמצעותכם גושפנקה מרעית יוקרתית?

"אנשי המחלקה שלי שומרים על השם המקצועי שלהם. זה הרבר הכי יקר להם. לכן לא יפרטמו רבי רים שהם לא מאמינים בהם, מאוד פשוט".

IEI והחוקרים בכך גוריון מבטיחים פרסום מלא של הממצאים עם סיום המחקרים. מתי זה יקרה? תלוי את מי שואלים. גנאור אומר שחלק מהמחקרים הסתיימו והחלק עדיין לא. פיינשטיין אומר ש"אף אחד מהמחקרים לא הסתיים" ואילו רליק שפיר, מנכ"ל IEI, מאשר שחלק מהמחקרים הסתיימו. למרות זאת מאשרת נשיאת האוניברסיטה, פרופ' רבקה כרמי, כי עד כה, למיטב ידיעתה, לא התפרסם כל מחקר. בשיחה איתנו העידה פרופ' כרמי: "לא ידעתי שהמשרד להגנת הסביבה דורש לראות מחקרים ולא מקבל. לו הייתי יודעת, הייתי מטפלת בכך".

אפי שטנצלר. התחמק מאישור הדיווח
צילום: קקיל

תגובתו של רליק שפיר לאותו עניין היתה: "זה שאיתם מתייעץ עם נתן אשל זה עניין שלו. אני שמח שמצאת את זה. אני לא מתייעץ איתו. הוא (איתם) יכול להתייעץ עם כל העולם ואשתו".

אתה יודע אם הוא מתייעץ איתו בשכר?

"הוא מתייעץ איתו. אם אתה יודע, כנראה גם אני".

ב-IEI מבהירים שאוניברסיטת בן גוריון היא רק אחד מ-25 מרכזי מחקר שעובדים עבור החברה, ובהם גם הטכניון והאוניברסיטה העברית. שפיר: "החברה בכך גוריון לא יכולים לפרסם בלי שזה עבר ביקורת שלנו, כי חלק מהמחקרים מכילים מידע שהוא סוד מסחרי. זה הסכם שכל חברה עושה". מבחינה סביבתית, ההערכות של IEI שמדובר בנזק סביבתי מצומצם נבונות? אין פה אחיות עיניים של הציבור?

פרופ' פיינשטיין: "אני מסכים שעדיין לא מספיק ידוע. הנתונים שאני ראיתי מראים שאין סכנה שריית פצלי השמן תגרום לזיהום מי התהום באזור, אבל אני מודה שהם אינם מספקים. לכן הפיילוט הוא סופר חשוב. הוא חשוב גם לעניין של הפיתוח הכלכלי של המערכת, הטכני, הטכנולוגי".

פרופ' פיינשטיין, שמחקריו ממומנים על ידי התאגיד, מודה שבמחלקה התקיימו ויכוחים בין החוקרים ו"היו כאלה שראו פסול בעצם ההתקן שרות הזאת". אבל זה לא מפריע לו להצביע על הגורם הבעייתי בסופור הזה: "מאוד קשה לי עם אלה שקוראים לעצמם ירוקים ועם הצורה שבה הם מנהלים את הרברים. אני חושב שהסביבה תינזק יותר מהתנהלות לא נכונה שלהם. פיתוח הוא כוח, כולנו חיים איתו. מרברים מאינטואיציה, בנפנופי ידיים, יותר מאשר מהסתמכות על מידע".

השורה התחתונה עד כה היא זו: ב-24 בדצמבר 2012 דחה בית המשפט העליון את עתירות "אדם טבע ודין" לביטול התקנות שעליהן תחם השר לנראו. המשמעות היא מתן אור ירוק לתאגיד להמשיך עם הפיילוט. עם זאת קבעו השופטים, כי אישור הפיילוט תוך חריגה מהליכי התכנון והבנייה יהיה כפוף מעתה להנחיות היועץ המשפטי לממשלה. בין השאר תובע היועץ כי בוועדה שתעניק בעתיד את רישיון ההפקה המסחרית יישב נציג המשרד להגנת הסביבה.

התושבים, בגיבויו ראש המועצה שלהם והארי גונים הירוקים, לא מתכוונים לוותר. "חשוב שי בין הציבור כמה חול זורים לו בעיניים", אומרת אורית סקוטלסקי. "כבר ספגנו כאן הכל: איזמים, וניסיונות לקנות אותנו, והטעיות בלתי פוסקות, ויחס מזלזל כאילו אנחנו איכרים בורים שלא מביי נים כלום. ובכל זאת תקענו להם כמה מקלות בג' לגלים, ועייבנו את הפיילוט לפחות בשנה. עכשיו הקרב הוא על ועדות התכנון המזורזות. אנחנו לא נתקפל ולא נפקיר את חבל הארץ המיוחד הזה, ואת בתינו, לפרויקט הרסני ומסוכן כזה".

בעמק האלה התחולל בעבר, על פי התנ"ך, המאבק בין דוד לגוליית. מדינת ישראל ואזרחיה צריכים לקבל החלטה מושכלת ושקולה - האם בגרסה המודרנית של המאבק הזה, בין התאגיד המגובה בתמיכה ממשלתית, שגראית גורפת כ"ר גע, לבין תושבי האזור, הם באמת מעוניינים לבחור בגוליית. האם עצמאות אנרגטית באמת ניתנת לה שגה באמצעות הפרויקט, האם זוהי הדרך הרצויה להשיג אותה עבור מדינת ישראל והאם טובתם של 7,000 תושבים, ומשמעותה של הריאה הירוקה שבה הם חיים, פחות חשובות.

תחקיר זה החל כיוזמה עצמאית של עיתונאים ועורכים מקצועיים, שנתמכו כלכלית על ידי AVAAZ - ארגון אקטיביסטי בינלאומי מבוסס אינטרנט שהכנסותיו מגיעות מתרומות קטנות. נושא התחקיר ופרטיו נבדקו מקצועית ונמצאו ראויים לפרסום על ידי "הארץ".

"טרם קבענו עמדה"

תגובת השר להגנת הסביבה לשעבר גלעד ארדן ומשרדו.

סטי שאינו מביא בחשבון שיקולים סביבתיים. עקב כך פנה השר להגנת הסביבה, גלעד ארדן, לשר האנרגיה והמים בבקשה לערוך תיקונים שונים לחוק זה, על מנת להטמיע בו את הצורך לשקול שיקולים סביבתיים במסגרת החלטות הניגועות לקידוחי נפט. משרד האנרגיה והמים אינו נענה לבקשה ולעת עתה, הסמכות לאשר או לא לאשר פרויקט בנושא זה לא נתונה למי שרד להגנת הסביבה. גם פניית משרדנו למשרד המשפטים בעניין זה נענתה בשלילה.

השר ארדן הנחה את גורמי המקצוע במשרד ללמוד ולבחון לעומק את ההשפעות האפשריות של הפרויקט כדי שניתן יהיה לגבש עמדה מקצועית מושכלת של המשרד. כחלק ממהלך זה דרש המשרד מהיום לקבל את התייחסותו לרשימה ארוכה של שאלות שעדיין נותרו ללא מענה מספק. לאור המחלוקת המהותית עם משרד האנרגיה והמים פנינו למשנה ליועץ המשפטי, על מנת שיכריע במחלוקת בין המשרדים. עמדת המשרד לא התקבלה.

●● המשרד להגנת הסביבה עדיין לומד את פרטי הפרויקט לעומקם וטרם נקבעה כל עמדה של המשרד לגבי המיזם. טרם גובשה כל המי לצה לשר בעניין קביעת עמדה סופית. לצורך גיבוש ההמלצה עומד המשרד בקשר עם גורמי מקצוע שונים ברחבי העולם, אשר מתמודדים עם נושא זה.

יודגש כי הפרויקט להפקת דלקים מפצלי שמן בשפלת יהודה אינו עולה בקנה אחד עם עמדת המשרד להגנת הסביבה, בנושא אנרגיה גיורת מתחדשות והפחתת פליטות גזי חממה. לאור זאת דרש המשרד כבר בשלבים מוקדמים לערוך בחינה סביבתית מקיפה של הפרויקט. עמדה זו הוצגה בפורומים שונים ובתקשורת, ובכלל זה על ידי השר להגנת הסביבה עצמו.

לצערנו, בעקבות ההחלטה לפטור את הליך אישור הקידוחים מחוק התכנון והבנייה, נקבע כי הסמכויות בנושאים הסביבתיים יופצלו ויופקעו מידי המשרד להגנת הסביבה. האישור ניתן בהתאם לחוק הנפט, שהוא חוק אנכרוניי